

DR. GÁCSEI JÓZSEF-DR. FARKAS KATALIN

Szeged

A tanítási órák pedagógiai szempontú elemzésének néhány kérdése

A mindennapi pedagógiai gyakorlatban a pedagógiai tevékenység tervezése nem nélkülözheti az igényes, alapos megfigyelésekre épülő szakszerű óraelemzést. Az óra elemzésekor céljának, feladatának a megvalósulását, az óra eredményességét a tanulói és a tanári teljesítmények tükrében vizsgáljuk.

A helyes óraelemzés megvilágítja az óra menetét, kiemeli a pozitív és negatív oldalait; alapot nyújt a hibák kijavítására, az eredmények, sikerek megszilárdítására. Elősegíti a céltudatos pedagógiai munkát; hozzájárul ahhoz, hogy felismerjük saját és mások munkájában az előremutatót, és azt, mit kell tovább fejleszteni, módosítani, változtatni.

Az óraelemzés fontos szabálya, hogy az ne legyen ötletszerű, esetleges, rendszeretlen, szubjektív. Az órát egyrészt mint a tanítási-tanulási folyamat egy elemét, másrészt mint önálló egységet kell szemlélni.

Az alábbiakban az óraelemzés menetének vázolója után szempontokat ajánlunk a tanítási órák pedagógiai elemzéséhez, azzal a megjegyzéssel, hogy a megadott szempontok dialektikus összefüggésben állnak egymással. Szeretnénk azonban hangsúlyozni, hogy nem minden szempontot kell figyelembe venni egy-egy óra elemzésekor.

Az óraelemzés menete

1. *Felkészülés az óraelemzésre:* a nevelés és oktatás terve, a tanmenet és a tankönyv tanulmányozása; az osztályra vonatkozó feljegyzések áttekintése.
2. *Az elemzési szempontok meghatározása.* Az elemzésre kerülő esemény, mozzanat, tényező kiválasztása. (Ezek előzetes megbeszélése a nevelővel.)

3. A tanítási órán való részvétel. Feljegyzések készítése a kiválasztott szempontok alapján. A tanítási órán célszerű részletes, az emlékezetet segítő és a megfigyelési tapasztalatokat rendező feljegyzéseket készíteni. A feljegyzés tartalmazza az óra menetének a leírását, kiemelkedő értékeit, a legjellemzőbb hibáit, a látogató szükséges kérdéseit, megjegyzéseit.

A megfigyelések, a tapasztalatok rögzítése történhet:

a) az elemzési szempontoknak megfelelő *címszavakkal*. A címszavakat előre felírjuk. Az óra folyamán a különböző megállapításokat a kapcsolódó címszavak alá írjuk.

b) az órát *kronologikus* sorrendben jegyezzük le, és a megfigyzéseket a lap szélén rögzítjük.

4. Az órát tartó nevelő tájékoztatója a tanítási óra oktatási-nevelési céljairól, feladatairól. A nevelő rövid véleménye, *őnelemzése, önértékelése*.

5. Az óra szerkezeti összetevőire és az órán lezajlott tevékenységek mozzanataira való bontása, elemzése. Okok és következmények számbavétele.

6. A vizsgált események, mozzanatok, elemek *összebasonlítása a követelményekkel*, a normákkal. A tanári és a tanulói teljesítmények értékelése; az értékek, az eredményesség megállapítása.

7. A konzekvenciák, a *tanulások összegyűjtése*; a tennivalók, a továbblépés lehetséges útjának meghatározása.

1. Az óra célja és tartalma

- Az adott téma helye a tanítási-tanulási folyamatban.
- Mi volt az óra tervezett nevelési-oktatási célja, feladata? Helyesen határozta-e meg a nevelő? Ezen kívül milyen egyéb feladatot valósított meg?
- A tanítási órán megvalósított feladatok hogyan segítették a távolabbi oktatási-nevelési célkitűzések megvalósítását? Megfelelt-e az óra tartalma a tantervben előírt követelményeknek?
- A feldolgozott művelődési anyag jellemzői:
Milyen ismereteket sajátítottak el a tanulók?
Az ismeretek feldolgozása elősegítette-e a világos fogalmak kialakulását?
Milyen jártasságok, készségek, képességek fejlesztését segítette elő a tanítási óra?
Az óra anyaga kellő mértékben épült-e az előzményekre; hogyan alapozta meg a következő órák anyagát, célját?
- Hogyan igazította a nevelő az életkori sajátosságokhoz az anyag terjedelmét, a tárgyalás módját, módszerét?
- Milyen helyi vonatkozású és egyéb kiegészítő anyagokat használt fel a nevelő?
- Felkeltette-e az óra a további tájékozódás, az önálló ismeretszerzés igényét?

2. A tanulás irányítása, szabályozása

- a) Az óra szerkezete, felépítése megfelelt-e a didaktikai feladatnak és a feldolgozott művelődési anyag jellemzőinek?
- Mennyire volt arányos az óra tartalomban, szerkezetében, időben? Mi jellemzi a nevelő időbeosztását?
 - Mennyire volt szervezett a tanulók tevékenysége az órán? Fel tudták-e használni az óra „minden percét”? Voltak-e felesleges mozzanatok?
 - Hogyan biztosította az óra szervezettsége a tanulók aktivitását, fegelmét?
 - Hogyan jutott kifejezésre a differenciált foglalkoztatásra való törekvés? A differenciálás egyénekre vagy csoportokra vonatkozott?
- b) A korszerű pedagógiai technológia alkalmazása:
- A pedagógus metodikai koncepciójának milyen főbb jellemzői érvényesültek az órán?
 - Milyen nevelési-oktatási módszereket alkalmazott a nevelő? Megtartotta-e ezek alkalmazásának szabályait? (A módszerek megfeleltek-e a kitűzött cél- és feladatrendszernek, tartalomnak, a tanulók életkori és egyéni sajátosságainak, meglevő ismereteinek?)
 - Hogyan érvényesültek a szaktárgy sajátos módszertani elvei?
 - Hogyan kombinálta a nevelő a módszereket? Megfelelően alkalmazta-e a technikai eszközöket?
 - Milyen volt a tanulók motiválásának módja? Hogyan, milyen eszközökkel biztosította a tanulók érdeklődésének, aktivitásának felkeltését?
 - Segítették-e az alkalmazott módszerek a tanulói önálló tevékenység kibontakozását?
 - Hogyan történt az óra anyagának rögzítése (táblán és füzetben)?
 - Milyen munkaformában szervezte meg a tanulók munkáját? Hogyan történt a különböző munkaformák alkalmazása, kombinálása?
 - Megfelelő volt-e a házi feladat előkészítése?
 - A nevelő újszerű elgondolása, ötletei.

3. A tanulók munkája és magatartása

- Milyen kognitív és operatív tevékenységet végeztek a tanulók? Hogyan segítették ezek a személyiségfejlődésüket?
- Milyen tényezők határozták meg a tanulók magatartását?
- Milyen volt a tanulók aktivitása, érdeklődése? Hogyan törekedtek fegyelmezett munkára, a tartós és koncentrált figyelésre?
- Milyen a tanulók kapcsolata a nevelővel? Lehet-e, „szabad-e” kérdezni, kételkedni, tévedni?
- Milyen a tanulók egymást segítő tevékenysége?
- Milyen az átlagtól eltérő (tehetséges és felzárkóztatásra szoruló) tanulók tanórai munkája?

4. A nevelő munkája, egyénisége, magatartása

- Mi jellemzi a nevelő felkészültségét, az órávezetés jellegét, ütemét, stílusát, hangnemét?
- Milyen a nevelő kérdéskultúrája, hogyan érvényesül szervezőkészsége, irányító tevékenysége; hogyan szervezi saját munkáját?
- Hogyan alkalmazkodik a nevelő a konkrét helyzethez, lehetőségekhez? Mennyire képes aktualizálni?
- Fegyelmez-e munkamete? Visszajelez-e a tanulók magatartására? Képes-e figyelmét megosztani?
- Milyen hatással van az osztályra a nevelő magatartása, személyes példamutatása, stílusa, modora? Van-e tekintélye? Mi az alapja a tekintélyének?
- A nevelő optimizmusa, türelme, megfontoltsága, következetessége; a gyermek személyiségének tiszteletben tartása.
- A nevelő fellépése, külseje, megjelenése, magatartásának, beszédének kulturáltsága, hanghordozása.

5. A tanítás-tanulás egyéb személyiségfejlesztő hatása

- Megvalósult-e a nevelési-oktatási célok, feladatok egysége?
- Hogyan használta fel a nevelő az óra tartalmában rejlő nevelési lehetőségeket?
- Milyen társadalmi követelményeket, értékeket közvetített az óra?
- Hogyan érvényesültek az órán a nevelés főbb alapelvei:
 - a közösségi nevelés és az egyéni sajátosságok együttes figyelembevétele;
 - a követelés és a tisztelet egysége;
 - a pozitívumokra támaszkodás;
 - a pedagógus vezető szerepe és a tanulók önállósága, egysége;
 - a pedagógus és a tanulók tudatossága.
- Milyen speciális nevelési szituáció adódott az órán? Tudatosan tervezett vagy spontán szituációk voltak ezek? Hogyan oldotta ezt meg a nevelő?
- Hogyan valósította meg a nevelő a tanulók erkölcsi-politikai, társadalmi tapasztalatainak felidézését, beépítését?
- Hogyan fejlesztette az óra a tanulók erkölcsi tudatosságát, formálta-e a tanulók meggyőződését?
- Hogyan törekedett a nevelő a tanulók akaraterejének a fejlesztésére, a helyes erkölcsi szokások kialakítására?
- Megnyilvánult-e (hogyan) az órán a közösség érzelmi tónusa, légköre? Hogyan járult hozzá az óra a tanulók érzelmeinek formálásához?
- Hogyan szolgálta az óra a munkához való helyes viszony alakulását?
- Milyen módszerekkel, eszközökkel fejlesztette a tanulók problémamegoldó gondolkodását?
- Hogyan történt a tanulók figyelmének, emlékezetének, képzeletének a fejlesztése?
- Hogyan érvényesültek a tanulók között a szocialista humanizmus elvei?
- Hogyan segítette az óra a tudományos világnézet megalapozását? Milyen világnézeti koncentrációra épített a nevelő?
- A tanterem rendje, tisztasága, külseje mennyiben járult hozzá az esztétikai neveléshez?
- Érvényesült-e a szaktárgy sajátosságainak megfelelően – a technikai szemléletmód?
- Volt-e lehetőség az órán a tanulók kezűgyességének fejlesztésére? Kihasználta-e ezt a nevelő?
- Hogyan járult hozzá az óra a tanulók önállósága, önképzése, önnevelése megalapozásához?

6. A tanítás-tanulás eredményessége

- Elérte-e a nevelő oktatási-nevelési célját? A tervezett és előre nem tervezett hatások megvalósulása.
- Milyen mértékben, hogyan tudták a tanulók a tervezett munkát elvégezni?
- A nevelő hogyan győződött meg órája eredményességéről? Hogyan vonta be a tanulókat az ellenőrzésbe, értékelésbe illetve önellenőrzésbe, önértékelésbe?
- Hogyan értékelt az egyes tanulók és az osztály munkáját?

FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT IRODALOM

- Csete József: Korszerűsítsük a tanítási órák elemzését! Tanító, 1970. 4. 11–13. old.
Dala Mária: Mikor az igazgató órát látogat... Szakmunkásnevelés, 1972. 2. 11–13. old., 1972. 3. 14–16. old.
Deli István: A tanítási óra elemzéséről. Módszertani Közlemények, 1973. 2. 90–94. old.
Hanzséros György: Néhány megjegyzés az óralátogatásokról. Köznevelés, 1961. 24. 242–244. old.
Korányi Györgyné: A tanítási óra elemzésének néhány problémája. Köznevelés, 1962. 11. 343. old.
Laki Pál: Az óraelemzés, ahogy egy szakfelügyelő látja. Köznevelés, 1981. 2. 3–9. old.
Nagy Sándor: A tanítási óra felépítése és elemzése. Tankönyvkiadó, Bp., 1953.
Mezei Gyula: A tanítási órák, foglalkozások ellenőrzése. 179–194. o. Mezei Gyula–Petró Andrásné: Az igazgató munkája az iskolában. Tankönyvkiadó, Bp., 1982.
Pásztor Béla: Az óraelemzésről. Köznevelés, 1964. 10. 389–390. old.
Pásztor Emil: A jó tanár holtig tanul. Az utólagos óraelemzésről. Köznevelés, 1972. 24. 14–15. old.
Sárközi Rudolf: Az óralátogatásokról. Köznevelés, 1975. 31. 10. old.
Zalka György: Az igazgató óralátogatása. Köznevelés, 1982. 8. 29–30. old.
Zukovits Imre: A tanítási órák megfigyelésének és elemzésének didaktikai, metodikai összefüggése. Módszertani Közlemények, 1977. 3. 143–153. old.

Kerékyártó Imre posztumusz könyvéről

„Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy osztályfőnök.” Így kezdődik Kerékyártó Imre *Osztályfőnöki szemmel* című munkája a *Mit tehet az osztályfőnök?* című könyvben, mely a Tankönyvkiadó gondozásában 1976-ban látott napvilágot. Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy pedagógusi szakíró, aki sokrétű elméleti tudását és gazdag gyakorlati tapasztalatait ilyen egyszerű, hétköznapi formában, a népmesék mély igazságaira emlékeztető tartalommal kívánta átadni pedagógustársainak, a felnövekvő új generációknak. Bizonyára ez a nagyképszerűtől mentes közvetlenség, a mindig közérdekű mondanivaló közérthető kifejtése egyik „titka” Kerékyártó Imre szakírói – s tegyük hozzá előadói – népszerűségének, olvasottságának.

Kerékyártó Imre könyvei éppen olyan szinte magától értetődő természetességgel, bizonyossággal kerültek a könyvesboltok polcairól igen rövid idő alatt az olvasók kezébe, mint amilyen magától értetődő volt, hogy a legfrissebb és „legmelegebb” pedagógiai problémákról megjelenjen írása, határozott, egyértelmű állásfoglalása. A kettő nyilvánvalóan összefügg: az olvasók azért is kedvelik Kerékyártó Imre írásait, mert pedagógus szenvedélytől fűtött határozott útmutatást kaptak belőlük. Szerzőjük sohasem beszélt mellé, nem köntörfalazott, nem rejtegette állásfoglalását szakkifejezések, idegen szavak káprázata vagy homálya mögé. Ám nem is „kényszerítette” olvasóit, hallgatóit elvei, elképzelései elfogadására, követésére, fenntartotta magának a „tévedés jogát”. Talán éppen ez utóbbinak köszönhetette, hogy alig tévedett, megállapításait, tanításait hosszú évek múltán sem kellett szégyellenie, megtagadnia.

Pedig sokat és hosszú idő óta írt már Kerékyártó Imre; cikkeket, tanulmányokat, könyveket, tankönyveket. Munkásságát több tucatnyi könyv fémjelzi, melyeknek felsorolása is több lapot igényelne. Egyszer bizonyára felméri, lajstromozzák munkáit: az ötvenes években írt nyelvtan- és fogalmazástanítási tankönyvek, segédkönyvek, a hatvanas–hetvenes években megjelent cikkek, tanulmányok – köztük önálló kötetek –, a szerkesztésében napvilágot látott vezetőképzési anyagok kerülnek majd elő. (Nem lesz könnyű dolga a bibliográfusnak!)

Rövid írásomban azonban nem életművéről, hanem egy megjelenés előtt álló – cikkem megjelenése idején talán már meg is jelent – új, sajnos, posztumusz Kerékyártó-könyvről szeretnék szólni.* Miért éppen itt, a *Módszertani Közlemények* hasábjain? Mert e folyóirat szinte „társ-szerzője” lett Kerékyártó Imrének azzal, hogy hónapról hónapra helyet adott nevelési eszmefuttatásainak, készülő könyvének „gerincét” alkotó tanulmányainak. Pontosabban: a Módszertani Közleményekben megjelent nagyszerű, sokunk által olvasott és kedvelt írások alkotják e könyv

* Kerékyártó Imre: A nevelés tudatosan vállalt vakmerőség. Neveléstani és nevelésszociológiai esszék. Tankönyvkiadó, Budapest, 1983. 206. lap. (A pedagógia időszerű kérdései 15.)